

Місце та значення перегляду судових актів у зв'язку з нововиявленими обставинами в цивільному процесі

Колобродова Олена Володимирівна,
*аспірантка Інституту держави
і права ім. В.М. Корецького НАН України*

УДК 347.95(477)

Зміни системи та змісту судових інстанцій, що відбулися в українському процесуальному законодавстві, є відображенням широкого процесу, пов'язаного з активним входженням України до європейського та світового співтовариства. Узявши на себе зобов'язання узгодити внутрішнє законодавство відповідно до вимог міжнародних актів, спрямованих на захист прав і свобод особи: «Загальної декларації прав людини» від 10 грудня 1948 р. [1], «Міжнародного пакту про громадянські та політичні права» від 16 грудня 1966 р. [2], «Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод» від 4 листопада 1950 р. [3], Україна закріпила їхні основні положення на конституційному рівні. Йдеться про право на судовий захист (ст. 55), про виняткову компетенцію суду на вирішення всіх правових спорів (ст. 124), про забезпечення права на апеляційне та касаційне оскарження рішень суду (ст. 129), про створення судової системи, адекватної зазначеним принципам (ст. 125) [4].

Розвиток конституційних положень у цивільному процесуальному законодавстві призвів до створення нової системи переглядів судових рішень, де чітко розрізняються такі види: апеляційне провадження; касаційне провадження, перегляд судових рішень Верховним Судом України і провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами. Кожний із цих видів переглядів є самостійним провадженням у цивільному процесі, а також у визначеній судовій інстанції в ієрархії судової системи, що передбачає для кожного виду свій процесуальний порядок розгляду [5, 20–24].

Автор вважає, що оскільки завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави, то саме це визначає основну сутність усіх видів переглядів судових рішень – апеляційного, касаційного, Верховним Судом України у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Отже, сутність переглядів у цивільних справах полягає у наданні можливості сторонам реалізувати своє конституційне право на оскарження судових рішень у вищій судовій інстанції, а суду, що здійснює правосуддя, – перевірити в межах своєї компетенції законність і обґрунтованість судового рішення, привівши його у відповідність до вимог закону й однаковості судової практики.

Таким чином, сутність переглядів судових рішень варто розглядати, виходячи як із завдань, що вирішуються при здійсненні правосуддя, так і таких, що ставляться перед тією інстанцією, яка здійснює перегляд.

Правильність застосування видів переглядів судових рішень, що набули законної сили, є важливим засобом досягнення мети цивільного судочинства [6, 326].

Характеризуючи суть видів переглядів судових рішень у цивільних справах, слід зазначити, що, незважаючи на розбіжність у завданнях, цілях, суб'єктах ініціації та суб'єктах, які беруть участь у розгляді справ, строках розгляду й інших ознаках, усі вони в сукупності складають єдину систему переглядів судових рішень у цивільному судочинстві. Кожна подальша судова інстанція є контрольною щодо попередньої та надає додаткові гарантії забезпечення законності й обґрунтованості прийнятого рішення. Кінцевою метою переглядів є вирішення завдань цивільного судочинства, зокрема: остаточне вирішення справи по суті, захист законних прав і інтересів особи, винесення законного й обґрунтованого акта правосуддя, що не викликає ніяких сумнівів у його справедливості.

Перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами судових рішень, ухвал і наказів, що набрали законної сили, є одним із самостійних видів їх переглядів, перевірки законності і обґрунтованості у цивільних справах.

Відповідно до ст. 361 Цивільного процесуального кодексу України рішення або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, а також судовий наказ можуть бути переглянуті у зв'язку з нововиявленими обставинами [7, 392]. Такий перегляд є процесуальним способом, що забезпечує законність і обґрунтованість, захист прав та охоронюваних законом інтересів громадян, юридичних осіб і держави, а отже, й виконання завдань і досягнення мети цивільного судочинства.

Цей спосіб гарантує введення в орбіту судового розгляду нововиявлених обставин, які не були його предметом з незалежних від суду причин, для встановлення можливого впливу на результати розгляду справи і скасування судових рішень, що не відповідають об'єктивній істині, правам і обов'язкам сторін.

Істотні для справи обставини, які не могли бути відомі заявнику, є однією з підстав перегляду судових рішень, тому що вони впливають на повноту обставин, котрі мають значення для справи, на висновки суду, тобто свідчать про необґрунтованість певного судового рішення.

Однак вони не є наслідком неправильного застосування судом норм матеріального права або порушення норм процесуального права, що тягне за собою скасування судових рішень в апеляційному чи/та касаційному порядку, а є результатом виявлення таких обставин, що існували при ухваленні рішення, не були відомі суду й могли докорінно змінити ухвалене рішення.

Перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами не є доповненням апеляційного та/чи касаційного способів і різновидом їх перевірки. Це самостійний вид перевірки законності та обґрунтованості судових актів. Дана відмінність полягає у характері підстав перегляду, об'єктах і суб'єктах останнього, компетенції суду і процесуально-правовому становищі осіб, які беруть участь у справі, строках подання заяви про перегляд.

Для вирішення питання про скасування рішення або ухвали у зв'язку з нововиявленими обставинами не потрібно перевіряти правильність застосування судом матеріального закону, здійснення тих чи інших процесуальних дій, правильність оцінки доказів, а важливо встановити наявність або відсутність нововиявлених обставин. Ці обставини мають бути доведені. Суд, який розглядає справу, повинен бути переконаний у наявності підстав для скасування та перегляду рішення.

Якби вказані факти були відомі суду під час розгляду справи, то з їх урахуванням було б ухвалене інше рішення.

Не є підставою для перегляду справи у зв'язку з нововиявленими обставинами виявлення після рішення суду доказів, які підтверджують або спростовують факти, досліджені судом невірно. Нові докази можуть слугувати підставою для перегляду рішення в апеляційному або касаційному порядку, але не у зв'язку з нововиявленими обставинами.

При перегляді рішень у зв'язку з неправильним застосуванням норм матеріального права або суттєвим порушенням норм цивільного процесуального права переважає перевірна діяльність у суді. При перегляді у зв'язку з нововиявленими обставинами перевіряються ж й оцінюються матеріали про обставини, уже наявні у справі та подані додатково.

А законність і обґрунтованість прийнятого рішення при перегляді за нововиявленими обставинами перевіряється не під кутом зору відповідності його вже наявним у справі матеріалам, а у зв'язку з нововиявленими обставинами. До їхнього виявлення прийняте рішення визнавалося правильним, оскільки відповідало обставинам, встановленим на підставі досліджених у суді доказів.

Необхідність цього інституту в цивільному судочинстві пояснюється тим, що іноді суду з вини однієї із сторін або з інших, незалежних від нього причин, не вдається виявити необхідні факти, що відносяться до даної справи [8, 357].

Штефан М.Й. вважав, що нововиявлені обставини — це ті, що не були відомі ні особам, які брали участь у справі, ні суду [9, 219]. Дозволю собі

висловити особисту думку стосовно такого визначення поняття нововиявлених обставин й не погодитися з наданим вище визначенням, оскільки будь-яка з сторін або інших учасників процесу, може навмисно приховати певні факти чи відомості, що мають значення для вирішення справи й не відомі іншій стороні чи іншим учасникам процесу, зокрема й суду.

З точки зору Бородіна М. нововиявленими обставинами є юридичні факти, які існували на момент розгляду справи та які мають важливе значення для їх вирішення, що не були і не могли бути відомі ні заявнику, ні суду [10, 42]. Автор вважає таке визначення даного поняття більш вдалим й таким, що відповідає правовій природі останнього.

Розглядаючи ж місце та значення провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами, слід звернути увагу на його специфічні завдання, які зводяться до такого:

а) дати можливість суду вирішити цивільну справу у повній відповідності з істиною у справі, зважаючи на те, що обставини, які мають істотне значення для справи, з незалежних від суду причин, не були йому відомі і акт правосуддя вже набув законної сили;

б) забезпечити при цьому встановлення даних обставин шляхом всебічного глибокого їх дослідження за участю зацікавлених осіб;

в) гарантувати скасування судових актів, які викликають сумнів у їх законності, обґрунтованості, відповідності істині у справі у зв'язку з нововиявленими обставинами, водночас усунути скасування актів правосуддя, що набрали законної сили, без достатніх для того підстав [11, 58].

Нині, коли кількості засобів перевірки законності вирішення цивільних справ бракує, інститут перегляду рішень, що набрали законної сили у зв'язку з нововиявленими обставинами, набуває важливого значення.

Встановлення судом наявності нововиявлених обставин є підставою для скасування попереднього судового рішення, перегляду справи по суті та ухвалення нового рішення.

Незалежно від того, чи було дотримано судом процесуального порядку розгляду заяви, а також які саме фактичні обставини суд кваліфікував як нововиявлені, така ухвала суду «arriogri» визнається правомірною.

Даний вид провадження може використовуватися й для перегляду і скасування правильних по суті рішень, які були ухвалені відповідно до вимог законодавства. На жаль, практика підтверджує, що іноді за рахунок недостатньо конкретної регламентації даного виду провадження та істотних повноважень суду можуть бути скасовані й законні рішення суду і на ці недоліки звертають увагу фахівці [12, 782].

На стадії розгляду заяви про перегляд судового акта суд не встановлює, в чому виражається незаконність чи необґрунтованість рішення, а лише фіксує наявність нововиявлених обставин, перевіряє правомочність та своєчасність звернення заявника до суду про перегляд цивільної справи у зв'язку з нововиявленими обставинами. Однак суд зобов'язаний встановити, внаслідок чого судовий акт був ухвалений без урахування нововиявлених обставин.

Остаточний висновок про те, чи було скасоване рішення незаконним та необґрунтованим, можна зробити лише після повного дослідження та розгляду справи.

Автор вважає необхідним виправити таку вагому помилку законодавця, оскільки: по-перше, порушується принцип оскарження судового акта; по-друге, не розглядаючи справи по суті, суду складно об'єктивно оцінити справу і дати оцінку обставинам, що зазначаються заявником як нововиявлені. Тому вважаємо, що зацікавленій стороні необхідно надати можливість оскаржити таку ухвалу, якщо є на те підстави.

Верховний Суд України у постанові Пленуму № 1 від 27 лютого 1981 р. «Про практику перегляду судами у зв'язку з нововиявленими обставинами рішень, ухвал і постанов у цивільних справах, що набрали законної сили» звертає увагу на те, що в цій частині у практиці судів мають місце суттєві недоліки, до яких, зокрема, відносять помилкову кваліфікацію як нововиявлених обставин – нових, тобто таких, що виникли після постановлення

рішення, обставин чи виявлення після розгляду справи нових доказів; розгляд заяви не в одному провадженні зі справою; неповідомлення про розгляд заяви усіх осіб, які брали участь у справі тощо [13, 185]. Зазначені питання набувають важливого значення, особливо, коли в результаті перегляду рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами нове рішення суду за своєю суттю абсолютно протилежне винесеному раніше, що вже набрало законної сили.

Автор погоджується із думкою Клименко О.М. про те, що неправильним є визнання нововиявленими обставинами лише тому, що суд не знав про їх наявність без з'ясування того, чи могли вони бути відомі заявнику.

Такі обставини обов'язково мають бути доведені доказами, які існували на момент ухвалення рішення. Суд, який розглядає справу, повинен бути переконаний у наявності підстав для скасування рішення [14, 49].

Сутність досліджуваного інституту полягає у встановленні суттєвих для справи фактів, які не були відомі суду та заявникові під час ухвалення судового акту, який переглядається, з незалежних від них причин, та які унаслідок цього викликають сумніви у законності, обґрунтованості й істинності даного акта, з метою скасування останнього з подальшим ухваленням замість нього нового рішення з урахуванням вже усіх обставин справи.

Сутність розгляду цивільних справ у зв'язку з нововиявленими обставинами не може бути розглянута повною мірою, якщо не буде показано місце цього виду перегляду в системі цивільного процесу, а інституту, що його регулює, – в системі цивільного процесуального права.

Місце досліджуваного інституту визначається насамперед тим, що у ньому можуть бути переглянуті судові акти, винесені у будь-якій стадії цивільного судочинства.

При перегляді судових актів у зв'язку з нововиявленими обставинами, як уже говорилося, встановлюються обставини, які не можуть бути встановлені в порядку апеляції чи/та касації. Інший рух справи суперечив би сутності правосуддя, і саме тому закон забороняє встановлювати нововиявлені обставини в порядку апеляційного чи касаційного перегляду, передбачивши для

цього особливий процесуальний порядок, який забезпечує необхідні процесуальні гарантії.

Автор, звичайно, не розглядає провадження перегляду судових актів у зв'язку з нововиявленими обставинами як логічне прямолінійне продовження перегляду в порядку апеляції чи перегляду справ у касаційній інстанції. А намагається лише показати його виключність, що він принципово не пов'язаний з апеляційним, касаційним переглядом. Крім того, досліджуване провадження у практиці зустрічається набагато рідше, аніж перегляд у порядку апеляції чи касації. Все це має важливе значення для правильного визначення місця перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами в системі цивільного процесу.

При перегляді у зв'язку з нововиявленими обставинами судових актів в судовому засіданні неначе знову поновлюється розгляд вже вирішеної справи, що свідчить про особливість цього виду перегляду в цивільному процесі.

Провадження перегляду судових актів у зв'язку з нововиявленими обставинами має спільні риси з розглядом справи у суді першої інстанції. Зокрема, встановлення фактів в обох провадженнях цивільного процесу здійснюється за допомогою одних і тих самих процесуальних засобів, у зв'язку з чим багато інститутів з розділу 3 ЦПК України застосовуються при перегляді судових актів у зв'язку з нововиявленими обставинами. Тому, на перший погляд здається, що найбільш підходящим місцем провадження по перегляду судових актів у зв'язку з нововиявленими обставинами є його місце у розділі ЦПК, який регламентує процедуру у суді першої інстанції. І цей розділ певною мірою видається не повним, оскільки він не відображає провадження у суді першої інстанції у зв'язку з нововиявленими обставинами при перегляді винесених ним актів правосуддя у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Тому, беручи до уваги специфічні ознаки, що відрізняють провадження перегляду судових актів у зв'язку з нововиявленими обставинами від стадії розгляду цивільних справ по суті судом першої інстанції, а також те, що у досліджуваній стадії можуть переглядатися не тільки акти правосуддя суду

першої інстанції, але й рішення апеляційної та касаційної інстанцій, законодавець правильно виділив цей інститут в окремий (самостійний) розділ ЦПК України. Для зручності застосування у даному розділі доцільно було б сконцентрувати всі норми, що регулюють порядок перегляду судових актів у зв'язку з нововиявленими обставинами (починаючи з питань відкриття та підготовки цієї стадії судочинства і т.д.). При цьому бажано встановити особливий порядок відкриття провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами, що дало б змогу судді кваліфіковано вирішувати, чи приймати заяву про перегляд, чи відмовити у її прийнятті; чи доцільно вести підготовку справи до розгляду, в ході якої б вирішувалися питання про предмет доказування при перегляді, про витребування та забезпечення доказів, про виклик у судові засідання учасників, що брали участь у розгляді справи, та інших учасників процесу [15, 18].

Таке удосконалення системи цивільно-процесуального законодавства викликане нагальними потребами практики. При цьому цілком логічно розділ ЦПК України, що регулює перегляд у суді у зв'язку з нововиявленими обставинами, зробити останнім у системі розділів, що відображають природний рух справи. Інакше кажучи, доцільніше було б розмістити його після розділів, пов'язаних із виконанням судових актів та інших актів юрисдикційних органів, переглядом в апеляційному та касаційному порядкух, щоб підкреслити самостійність перегляду судових актів у зв'язку з нововиявленими обставинами й одночасно існуючий зв'язок його з іншими провадженнями, а також те положення, що в досліджуваному провадженні можуть переглядатися акти правосуддя, ухвалені в апеляційному провадженні. Сюди також підпадають випадки, коли рішення набрали законної сили та були предметом перегляду в касаційній інстанції, а можливо такі, що вже виконані.

Правильне визначення місця перегляду судових актів у зв'язку з нововиявленими обставинами в системі цивільного процесу й опосередкованого його інституту в системі цивільного процесуального права має не тільки теоретичне, але й велике практичне значення, зокрема при

регламентуванні цього провадження. Лише на цій основі можливе подальше удосконалення законодавства, що регулює розгляд цивільних справ у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Основними завданнями перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами є оцінка їх правосудності з метою ефективного поновлення порушених прав осіб. Процесуальний порядок (процесуальна форма) провадження за нововиявленими обставинами має відповідати сучасним стандартам захисту прав і законних інтересів осіб, в основу яких покладений принцип верховенства права.

Доступ до правосуддя на стадії виконання судових рішень повинен гарантуватися на тому ж рівні, що й на стадіях, які йому передують.

Отже, конституційне право на судовий захист не підлягає ніяким обмеженням, а компетенція суду поширюється на всі без винятку справи про захист прав, свобод та охоронюваних законом інтересів.

Незважаючи на велику кількість змін, внесених до ЦПК України, інституту перегляду судових актів у зв'язку з нововиявленими обставинами, як і раніше, присвячено всього кілька статей (статті 361–366), котрі лише в загальних рисах регулюють його.

Важко не погодитись з Алієвим Т.Т., який вважає, що насамперед слід чітко врегулювати порядок перегляду, починаючи з питань порушення і підготовки цієї стадії процесу. При цьому необхідно встановити особливий порядок порушення провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами, який би надав суддям можливість кваліфіковано вирішувати питання про прийняття заяви про перегляд або ж відмови у її прийнятті [16, 34].

Список використаних джерел:

1. *Всеобщая декларация прав человека // Международные акты о правах человека: Сборник документов. – М., 2000. – С. 39–43 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015*

2. *Міжнародний пакт про громадянські та політичні права // Юридична інформаційно-пошукова система «Законодавство» [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043*
3. *Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод // Международные акты о правах человека: Сборник документов. – М., 2000. – С. 539–570 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004*
4. *Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96%2D%E2%F0>*
5. *Коваль В. Актуальні проблеми функціонування судової системи України // Право України. – 2003. – № 12. – С. 20–24.*
6. *Бержель Жан-Луи. Общая теория права. – М., 2000. – 575 с.*
7. *Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41, 42. – Ст. 356.*
8. *Васильєв С.В. Цивільний процес: Навчальний посібник. – Х.: ТОВ «Одісей», 2008. – 480 с.*
9. *Штефан М.Й. Цивільний процес: Підручник. – Вид. друге, перероб. та доп. – К.: Ін Юре, 2001. – С. 219.*
10. *Бородін М. Перегляд рішень, що набрали законної сили, у зв'язку з нововиявленими обставинами за новим ЦПК України // Право України. – 2004. – № 11. – С. 42–43.*
11. *Алиев Т., Громов Н. Влияние вновь открывшихся обстоятельств на законность и обоснованность решения суда // Законность. – 2004. – № 2. – С. 58.*
12. *Цивільний процес України: академічний курс: за ред. С.Я. Фурси. – К., 2009. – С. 782.*

13. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у цивільних справах (1972–2003), із змінами та доповненнями станом на 1 березня 2004 р.: заг. ред. Маляренка В.Т. – К.: А.К.С., 2003. – С. 185.*
14. *Клименко О.М. Нововиявлені обставини в цивільному судочинстві: шлях до зловживання? // Юриспруденція: Теорія і практика. – 2005. – № 3 (5). – С. 49, 51.*
15. *Ломоносова Е.М. Пересмотр гражданских дел по вновь открывшимся обстоятельствам / Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Харьков, 1970, – С. 18.*
16. *Алиев Т.Т. Место пересмотра по вновь открывшимся обстоятельствам судебных постановлений в системе гражданского судопроизводства // Арбитражный и гражданский процесс. – 2005. – № 3. – С. 34–35.*

Колобродова О.В. Місце та значення перегляду судових актів у зв'язку з нововиявленими обставинами в цивільному процесі

Стаття присвячена проблемним питанням застосування провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами, а також висвітлюються його місце та значення у цивільному процесі України.

Окрему увагу зосереджено на формулюванні визначення «нововиявлені обставини».

У статті сформульовані висновки та пропозиції щодо удосконалення даного виду провадження.

Ключові слова: місце та значення, нововиявлені обставини, перегляд судових актів, провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Колобродова Е.В. Место и значение пересмотра судебных актов по вновь открывшимся обстоятельствам в гражданском процессе

Статья посвящена проблемным вопросам применения производства по вновь открывшимся обстоятельствам, а также освещаются его место и значение в гражданском процессе Украины.

Отдельное внимание сосредоточено на формулировании определения «вновь открывшиеся обстоятельства».

В статье сформулированы выводы и предложения, касающиеся усовершенствования данного вида производства.

Ключевые слова: место и значение, вновь открывшиеся обстоятельства, пересмотр судебных актов, производство по пересмотру вновь открывшихся обстоятельств.

Kolobrodova O.V. The place and meaning of court acts revision in anew discovered circumstances in a civil process.

The article is dedicated to the problematic questions of applying anew discovered circumstances in legal proceeding, its place and role in a civil process is also lightened.

Separate attention is focused on formulating of determination «anew discovered circumstances».

Conclusions and propositions concerning improving a legal proceeding are also formulated in the article.

Key words: the place and role, anew discovered circumstances, court acts revision, legal proceeding during the revision of court acts.